

EMLÉKEK ÉS LELETEK.

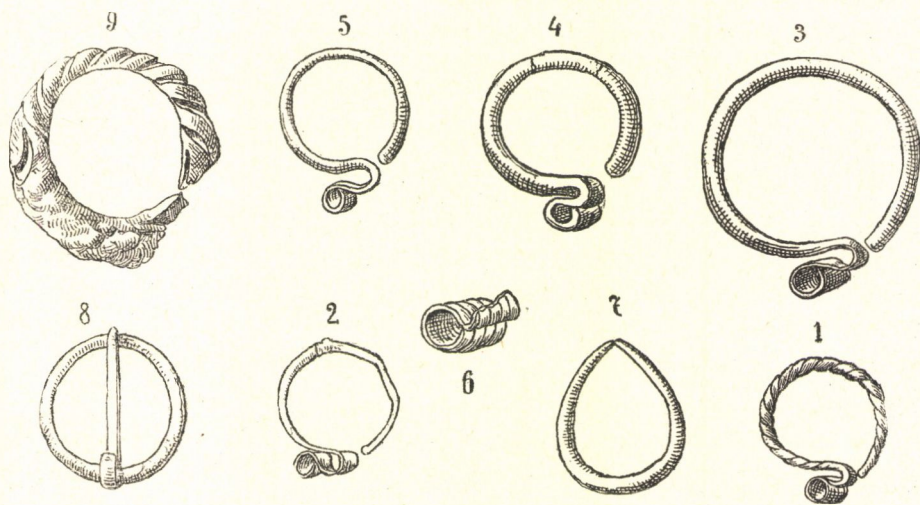
AZ OROSHÁZAI SÍRMEZŐ.

Ez év tavaszán értesített rokonom, Pongrácz Jenő, Pusztá-Szent-Tornyáról, hogy a szomszédos orosházai határban a szombatosok téglagyár-telepén a föld kihányása közben tömegesen akadnak emberi csontvázakra, koponyákra, apróbb jelentéktelen rozsdás tárgyakra és kis ezüst pénzekre, mely jelenségek megfigyelése után kíváncsiaknak látszik egy rendszeres ásatás szakszerű eszközlése.

Újabb felszólítás követvén az értesítést, bárha a békésmegyei sírleletek az ásatás eredményeire nézve nagy reménységgel nem is kecsegtettek, az ásatás szakszerű eszközlése elhatároztatván, annak fogantatását f. évi június 16-án keresztülvittem, melynek eredményét a következő sorok tüntetik elő.

Orosháza községétől északra néhány puskalövésnyi távolságban van az úgynevezett Paskumi dűlő, a melyből két holdnyi területet a Szent-Tornya felé vezető út mentében jobbra és balra Kriston és társa téglagyártás céljából megvett, s ott a gyártelepet néhány év óta létesítette. A dűlőnek téglagyár-települ szolgáló része, a közel vidéknek emelkedettebb pontját képezi, a melynek keleti oldala alatt egy vízér vonul el, mely úgy látszik, régibb időben dúsabb víztartalmú és szélesebb volt, minthogy az ér mentén két oldalt sásas és nádas helyek vannak, melyek azonban a kultúra alatt hova-tovább végkép el fognak tűnni. A paskumi dűlőnek a vízér felé eső részén vannak elhelyezve a gyár épületei, s a vízér sekély partján a lerakó helye mindazon idegen anyagnak, melyet a téglagyártásra szánt földből kiválasztva halomba gyűjtenek, s a mely nagy tömegét mutatja fel azon csontdaraboknak, melyek a már leásott talajból oda hanyattak. Maga a talaj igen vastag televényföld, mely fekete agyagos homokból áll, s e szerencsés összetétel igen kedvező körülmény arra nézve, hogy még esős időjárás dacára is a benne talált csontvázakat a földből jóformán minden ásás nélkül is épen kihuzogatni lehet, s általában az ott levő tárgyak eredeti fekhelyükből alig mozdulnak ki, minthogy a könnyű agyagos föld súlyát annak homokvegyülete még inkább könnyíti, a talajvíz benne össze nem gyülemlik mert azt a homok levezeti.

Junius 15-én tehát a fent leírt körülmények megfigyelése mellett a telepet megvizsgálván, az összehalmozott csontok nagy bősége, valamint a négy-öt méternyire leásott talaj keresztmetszetéből kiálló szárcsontok végei egymás mellé sorakozva, már eleve is meggyőzhették a szemlélőt, hogy itt egy nagyobb terjedelmű sírmezővel van dolgunk, melynek teljes feltakarására annyi is kevesebb szükség volt, mint-hogy a már két év óta felhasznált agyagföldben sem bronzdarabok, sem egyéb jelentékeny fémtárgyak elő nem fordultak, a mint ezt az érdeklődők útján megtudtam; s ezek alapján sajátképeni feladatomban csak arra szorítkozott, meghatározni a temető kiterjedését, a temetkezés módját és az eshetőleges leletekből annak korát is.

OROSHÁZAI SIRLELETEK.

A telek tulajdonosa, Kriston úr, ki jövedelemről Pongrácz Jenő úr által már jó eleve értesülve volt; a legnagyobb készséggel megadta az engedélyt az ásatásokra nemcsak, de a szükséges munkásokat is rendelkezésemre bocsájtván, érdeklődéssel segédkezett a megejtendő ásatásoknál. Másnap, junius 16-án, bárha nem igen kedvezett az idő, s az eső meg-megszakadva majdnem egész nap permetezett, délelőtt 9 órakor megkezdém az ásatást, Kriston, Pongrácz Jenő és négy munkás közreműködésével. A már két év óta folyton leásott talaj keresztmetszetében az előbukkanó csontok által világosan kijelölve volt a sírmező szélessége, a mely 26,3 méterre rúgott; a hosszasági vonalat megtudandó 10—10 méternyi távolságban sorba árkokat ásattam, s constatálni lehetett, hogy a sírmező kiterjedésének hossza 38 méter, s minthogy a sírmező területének fele, a vízér partjától déltől északnak már az előbbeni években leásatott, az egész hossz 76 méterre terjedt; a sírmező területe tehát 2128 négyzetmétert foglal el.

Hozzá fogtunk ezután a sírok feltakarásához, s azon czélból, ha vajjon constatálható-e a temetkezés bizonyos rendszeressége, a sírmező különböző helyein hat sírt ástunk és takartunk fel. A felszín alatt 70 centiméternyi mélységben elhelyezve találtuk az első vázat, s csekély eltéréssel mélyebben feküdtek a többiek is, kelet-nyugati irányban valamennyi, t. i. arczzal keletnek fordítva. A vázak fekvőhelyét egymás mellett hol kisebb, hol nagyobb távolságban, de többnyire ugyanazon sorban lehetett észlelni. A sorok egymásutánjában azonban meghatározott rendszer nem volt tapasztalható, a minek természetszerű oka abban is rejlik, hogy az eltemetett test alkata kisebb-nagyobb, majd felnőtt, majd gyermek levén, az egyik sorba belenyúlt a másik sorban készített fekvőhely is.

A temetkezési módnak határozott jelleget ad az, hogy a hullákat koporsókba tették, erre mutat legalább a korhadtt famálladék, a mely a csontvázak körül és alatt található volt, s ez már a keresztyén századokra utal. A csontvázak fekvő helyzetben kinyújtva, a karok szorosan a testhez tapadnak, s minthogy gyakrabban előfordúl, hogy a kéz-izületek a medencze-csontban hevernek, jele, hogy a kezek összekulcsolva a hasüreg tájékán lettek elhelyezve. Kegyeleti tárgyak mint mellékletek sehol elő nem fordultak. Ékszerekül a csontvázakon általában véve csak fülbevalók, vagy Sophus Müller elnevezése szerint, halánték-gyűrűk fordulnak elő; s ezeken kívül igen ritkán egy-egy ezüstözött bronzgyűrű; mint használati tárgy egy csat-töredék bronzból lett kiemelve.

Egy másik jellemző fővonása az épen most említett halántékgyűrűk, Schläfenringe, a melyek dr. Biefel szerint * germán eredetűek lennének, Sophus Müller azonban beható tanulmányozás alapján és analógiák egybevetése után azon eredményre jut, hogy azok tipikus jelensége a soros sírmezőknek mindenütt ott, a hol szlávok tanyáztak, Észak-Németországban, Pomerániában, Sziléziában, Morvaországban, Ausztriában és Magyarországon is,** a mint hogy ezen halántékgyűrűknek nevezett tárgyak előfordultak már Csongrád, Nógrád, Turóc, Sopron és Békés megyében is.

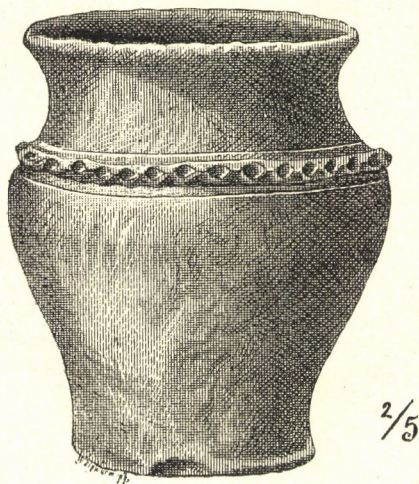
Alakjukra nézve kör-alakú egy darab vastagabb-vékonyabb ércz-huzalból állanak, melyek végei összefutnak ugyan, de mégis nyitottak, s míg egyik vége tompán be van metszve, másik vége S alakban kifelé hajlik. Tekintve azt, hogy némelyik vastagsága olyan, hogy azt fülön áthúzni nem lehet, fülkarikának nevezni, nem lehet halántékgyűrűnek csak annyiban, a mennyiben azok a fül nyílása mellett hátrafelé a halántékcsont alsó nyujtványán találatnak, vagy nyomaik észlelhetők.

Az orosházai sírmezőben ilyen karikát ép állapotban 11 darabot,

* Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. Breslau, 1874.

** U. o. 35. Bericht 189—197. lap és külön nyomat. Über slavische Schläfenringe.

töredékekben pedig 24 darabot szedtünk össze, de a már előbb kiásott és félrehányt koponyákon a fültövön mindenütt, alig egynéhány kivételével meglátszott a rézrozsa helye, élénk zöld színben, a mi biztos adatot nyújtott arra, hogy halánték- vagy fültő-karikája minden koponyának volt. Ezen karikák közül kilencz darab ezüstből, a többi részint ezüstözött bronz-, részint egészen bronzból van. Körületük átmérője 1.6 millimeter és 2.8 centimeter között váltakozik. A huzalok vastagsága 0.5 millimetertől 2 millimeterig terjed. Az egyik csontváz medenczében lelt gyűrű átmérője 2.9 ctm., anyaga ezüstözött bronz, s valószínűleg öntés útján készült, s rézsutos rovatkolása úgy tünteti föl, mintha sodrott volna; végre a felkarcsont alsó csuklója táján és a bal tompora mellett fölszedtünk egy darab vékony rézlemezt és egy csat-töredéket, melynek

 $\frac{2}{5}$

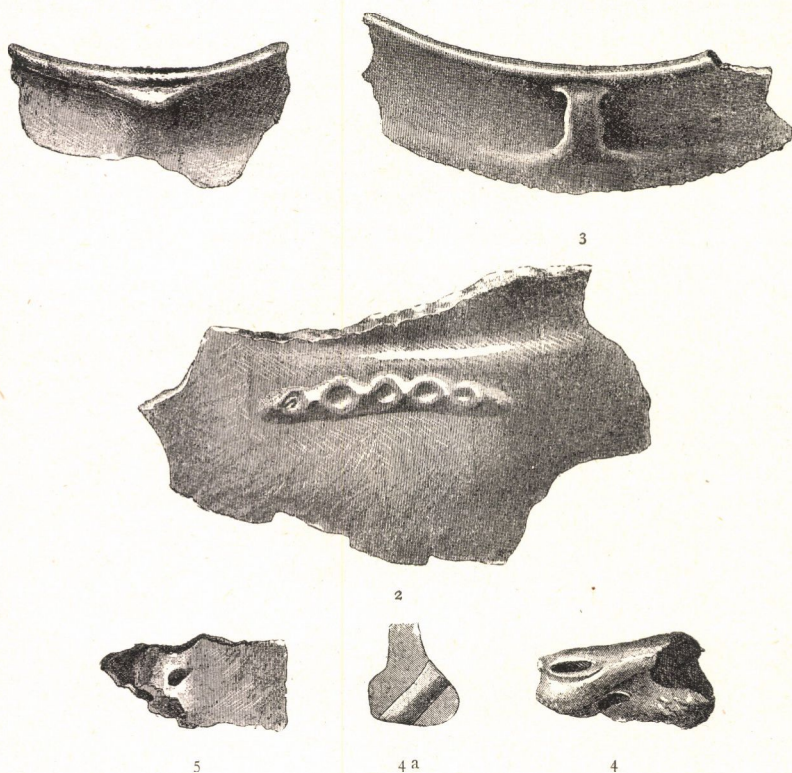
I. SZÁM. EDÉNY AZ OROSHÁZAI TEMETŐBŐL.

a tuskéje is ott feküdt még. A 3-ik és 4-ik csontváz alatt a padmalyon két kis ezüst pénzre bukkantunk, melyek egyike a 3-ik számú fekhelyen a sírmező keleti oldalán, I. László királyé, Rupp 3. spec. b; a másik, az északi oldalon feltakart fekhelyen II. Istváné, Rupp 3-ik spec.

Ha megvolna a lehetősége annak, hogy ezen érmék földcsuszamlás, vagy bármely más körülmény által a csontváz fekhelye alá juthattak volna, ez esetben a sírmező keletkezésének kora nem lenne meghatározható, s csak relative mondhatnók, hogy a tetemek már a népvándorlás korában lettek ott eltemetve, mint hogy e tipikus fültőkarikák az egész népvándorlási korszakon keresztül, sőt imitt-amott sporadice még az bronzkori urna temetőkben is találhatók. De az orosházai sírtemetőben, teljesen egyenlő szintájon az nem történhetett, s így felten-

nünk szabad, hogy ezen sírmező kora, a lelt érmekből annyira meghatározható, hogy az már 1077—1131. évek közötti időből való.

Nem így ezen felső sírok alatt levő alsó soros sírok, melyek két méterrel mélyebben fekszenek, a melyek a most vázolt síroktól lényegesen elütő jelleget tüntetnek fel. Igaz ugyan, hogy Sophus Müller leírása szerint az általa észlelt soros síroknál néha a sorok egymás alatt néhány lábnyira húzódnak el, de a temetkezés módjának jellegére nézve egyenlőek, itt azonban a sorok közötti tér a hat régi lábat meghaladja és a koporsónak, vagy mondjuk fa-ládáknak semmi nyoma, s az eltemetés-

2—5. SZÁM. EDÉNYTÖREDÉKEK AZ OROSHÁZAI TEMETŐBŐL.

nek annyiban egészen elütő jellege van, a mennyiben az alsó sorok között megejtett hat fekvőhely feltakarásával, az arcznak szabatos keletezése mellett, minden egyes csontváz felső teste, a mellkas alsó végződéseig, vörösre égetett és szélteben élére állított téglával volt körülveve félkör alakban; de itt épen úgy, mint a felső síroknál, semmiféle kegyeleti tárgy elő nem fordúlt. Fülthö-karikát egyet sem találtunk, ámde a koponyacsonton a karikák zöldes rozsdafoltja mégis azt mutatta, hogy ezek is ugyanazon nép valának, mint a felső sorbeliek, de talán egy-két századdal előbb éltek, s minden valószínűség szerint legkésőbb szent

István korára tehetők, bár nincs kizárva lehetősége annak, hogy a honfoglalást megelőzőt korból közvetlen, az ott lakott szláv népektől ered; noha itt hazánkban eme fültő-karikáknak ethnographikus abszolút jelentőséget tulajdonítani kissé bajos dolog, minthogy azok az egész népvándorlási korszakon keresztül le a XIV. századig a soros sírokban nem ritkán előfordúlnak. Ilyeneket ismerünk, mint az orosházai hasonló soros sírokat és jellemző fültő-karikákat Szabad-Battyánál,¹ Nagyfalun, Letenyén, Szécsényben, Hajdu-Böszörményben² és Karczagon XIII. és XIV. századi frisachi érmekkel³ és Nemes-Ócsán.⁴ Mint analog lelet, úgy a soros sír-elhelyezés mint a tárgyakra, sőt még a korra nézve is leginkább megközelíti az alpári leletet, a hol hasonló fültő-karikák és gyűrűk I. Endre érmével, tehát 1047—60. közötti időből derítették fel.⁵ Ide számítható még Békésmegyében a gerendási⁶ soros sírmező I. István és Péter érmével.

Hat felső és hat alsó soros sírnek feltakarása és a megfigyelt körülmények fölöslegessé tették a további ásatást, mert konstatálható volt, a temetkezés szegénysége, módja és hozzávetőleges kora. Ezen művelet befejezte után, természetes volt a föltevés, hogy a hol ez emberek temetkeztek, ott a közelben lakniok is kellett; s ezt lehetőleg kijelölni vált szükségessé, a mi semmi nehézséggel nem járt, minthogy a sírmezőtől tovább északra ugyanazon pascumi dülőben, de még a téglagyárakhoz tartozó területen, nagy tömege volt észre vehető a cseréptöredékeknek, a hol, vagy a melynek közelében tanyáztak azok, kik ugyancsak ott temetkeztek is. Ép cserépedényt találnunk rövid próbálgatás után ugyan nem sikerült, de a múlt évben a telepen talált agyagedény Kriston úr szívességéből mégis ajándéku! jutott a m. n. múzeum régiségi osztályának. Az 1. számú rajz adja alakját az edénynek, melynek öble 13 ctm., legnagyobb átmérője 14.7 ctm., feneke 9.5 ctm., magassága pedig 16.4 ctm., durva készítményű, s minthogy kerekdedsége nem egyenletes és felülete érdes, úgy vélem, hogy az nem korongon készült. Az ott összeszedett cseréptöredékek közül, a mellékelt rajzok mutatják a jellemzetesebb darabokat. A második számú rajz hasonló disztíési motívummal bír mint az első, de a disztíest befoglaló kettős körvonal hiányzik rajta. Finomabb készítményű a három, négy, öt és hatodik számú; jellemző, hogy a 3-ik számún a kifelé hajló perem alatti hajlásban van a fül alkalmazva; a 4-ik számún az átfúrt nyujtvány az edény pereméből nyúlik ki, a melynek rézsutos fúrását a 4. a. keresztmetszetben tünteti

¹ Arch. Ért. Új foly. II. köt. 145. lap, 10—12. rajz.

² U. o. 146. lap.

³ U. o. 148. lap, 5. rajz.

⁴ Arch. Ért. XIV. kötet, 347. lap, LI. tábla, 5. rajz

⁵ Arch. Ért. Új folyam, 156. lap.

⁶ Arch. Ért. XIII. köt. 158. l., XIV. köt. 91. lap.

sége a homlokát szegélyző szallag; teste tánczközben egészen jobb lába föl. Az 5-ik szám alatti töredék, az átfúrt bütököt az edény oldalán mutatja, s végre a 6-ikon az át nem fúrt bütök-nyujtvány a peremből ered.

Meg kell még említenem, hogy a sírmezőkön talált összes tárgyak, melyek már előbb is és az ásás alkalmával előkerültek, ajándékképen a nemzeti múzeum régiségtárába kerültek Kriston, Pongrácz Jenő és Sperlággh gyógyszerész úr szívessegéből, a ki még ezen felül egy Oros-házán építkezés alkalmával talált népvándorlási arany fülbevalót is adott a régiségtárnak, Pongrácz Jenő pedig, a Trautmannsdorf herczeg bónumi tanyáján lelt három agyag-gyöngyöt és egynehány frisachi ezüst érmet ajánlott fel, a miért itt is nyilvános köszönetemet kifejezni kedves kötelességemnek tartom.

Majláth Béla.

KÉT PANNONIAI EMLÉK.

I. TÁNCZOSNÖT ÁBRÁZOLÓ DOMBORMŰ. — II. OEDIPUS-EMLÉK.

I. Ritkán akad a római birodalom határszélein igazán szép antik mű. «A pannoniai műmaradványokat szépségök miatt bámulni, nem szokott jó ízlésű ember dolga lenni», e találó szavakkal kezdi Hampel tanulmányát a pannoniai costumeképekről,* és ez az észrevétel kétségtelenül azokról az emlékekről is áll, melyek, mint a mythosi tárgyú domborművek, szorosan függnék össze a római művészetből átvett mintákkal.

Az aránylag legjobb domborművek egyikét, azt, melyet az ide zárt ábrában bemutatathatok, Tinnyén találták s ugyanott láttam Vásárhelyi Géza úr házában. A keskeny magas tábla anyaga sárga homokkő; bal szélén korinthosi pillér szegélyezi, egy más hasonló idomú táblával együtt találtatott, melyet másféle domborművek ékítenek; a két táblát valószínűleg párhuzamosan falhoz építettnek kell gondolnunk, úgy hogy egy kis *ædiculumot* képeztek együtt.

A másik táblán kocsik és lovasok domborművei látszanak és nem igen világos, hogy a tánczó alak, mely ezen hihetőleg a baloldali szárnyat képező falon figyelmünket leköti, minő belső összeköttetésben van velök.

A tánczó alak meztelen fiatal nő, félkörhajlású mélyedésben, élénk tánczlépésben jobbra fordúl, haja szabadon lecsüng, egyedüli ékes-

* Arch. Ért. 1881. 308. 1.